Азәрбајчан Совет Јазычылары Иттифагы республиканын Мәариф Назирлији вә нәшријјат органлары илә бирликдә ушаг әдәбијјатына аид пленум кечирмәјә һазырлашыр. Гәзетимизин бу нөмрәсиндән е'тибарән республикамызда ушаг әдәбијјатынын вәзијјәтинә даир материаллар дәрч етмәјә башлајырыг.

Ушагларымыз үчүн көзәл сәһнә әсәрләри јарадаг

Азәрбајчан әдәбијјатынын ајрылмаз һиссәси олан ушаг драматуркијамызын тәгрибән јарым әсрлик тарихи вардыр. Һәлә XX әсрин онунчу илләриндә көркәмли јазычы А. Шаиг бу саһәдә чалышмыш, һәм тарихи, һәм дә мүасир мөвзуда ушаг пјесләри јазмышдыр. Онун савадсызлыг әлејһинә чеврилмиш «Чобан мәмиш» (1910), гадын азадлығыны вә аиләдә бирлији тәрәннүм едән «Кимдир һаглы» (1912), ушаглар арасында тәрбијә мәсәләләрини әкс етдирән «Үрәк тикмәк, јахуд гурбан бајрамы», «Данышан кукла» (1913), «Шылтаг гыз» (1914) вә тәбиәтин көзәллијиндән бәһс едән «Көзәл баһар» (1910) пјесләри јалныз ушагларын дејил, валидејнләрин дә һәдсиз севинчинә сәбәб олмуш, онларын тәрбијәсиндә әһәмијјәтли рол ојнамышдыр. 1910-чу илдә Һ. Б. Зәрдабинин һәјат јолдашы Һәнифә ханымын көмәји вә иштиракы илә мәктәб сәһнәсиндә ојнанылмыш «Көзәл баһар» пјеси даһа бөјүк мүвәффәгијјәт газанмышдыр. Сонра Һ. А. Аббасовун «Сабирин мәһкәмәси», Г. Бабајевин «Охујачағам», Л. Кәримлинин «Фыртына» пјесләри јаранмышдыр.

1929-чу илдә Бакыда ушаг театрынын тәшкили азәри ушаг драматуркијасынын сонракы инкишафыны тә'мин етди. Ш. Мәликјегановун «Папирос чәкмә», М. А. Дадашовун «Һәгиги әлач», Ч. Чәфәровун «Күчәләрдә» (1931—1932), З. Не'мәтовун «Гаралар өлкәсиндә», Ә. Һәсәнов вә Ә. М. Атајевин «Сүр'әт», «Чељускинчиләр» (1934), М. М. Сејидзадәнин «Нәркиз», «Ајаз», «Гызыл гуш» (1935—1936), А. Шаигин «Хасај», «Ел оғлу», Ә. Јусифовун «Рамиз», Ә. Аббасовун «Азад» (1937—1940) кими ушаг пјесләри тамашаја гојулду. Театрла мөһкәм јарадычылыг әлагәси сахлајан ушаг драматурглары партијамызын әдәбијјат вә сәнәт һаггындакы көстәришләринин әсас тутараг кәнч нәслин бәдии зөвгүнү тәрбијә едән, онлара дүзкүн фикри истигамәт верән бир сыра дәрин мәзмунлу әсәрләр јаратдылар. 1931-чи илә гәдәр ушаг пјесләри јалныз кичик һәчмли олдугу һалда 1931—1937-чи илләрдә мүасир мөвзуда олан ири һәчмли әсәрләр мејдана чыхды. 1937—1940-чы илләрдә азәри ушаг драматурглары өз јарадычылыг фәалијјәтләринин даһа да кенишләндирдиләр.

Бөјүк Вәтән мүһарибәси илләриндә азәри ушаг драматуркијасы јени форма вә үслуб кәсб етди. Бу, хүсусилә мүһарибә мөвзусунда олан пјесләрдә (Ч. Мәммәдовун «Тәрлан», С. Ахундовун «Чәтин дәрә», «Гајчы») нәзәрә чарпырды. Һәмин пјесләрдә илк дәфә олараг һәрб илләринин гәһрәманлыгла долу һадисәләри конкрет әксини тапмыш вә мүһарибәдә јаранан јени гәһрәманларын характерик хүсусијјәтләри көстәрилмишди. Бу пјесләрдә халга, Вәтәнә мәһәббәт кими дахили бир гүввә сәсләнирди; арха вә өн чәбһәдә вурушан совет адамларынын гәһрәманлыгы, халгларымыз арасында олан достлуғун күчү өз әксини тапмышдыр.

Мүһарибәдән сонра азәри ушаг драматуркијасы «Фитнә», «Гарача гыз» (А. Шаиг), «Одлар ичиндә» (Ә. Јусифов), «Сәадәт уғрунда» (Ә. М. Атајев вә Ә. Әһмәдов), «Јенијетмәләр» (Ә. Әлибәјли вә Г. Гасымов), «Севинч», «Агил вә Сәрвиназ» (Ә. Аббасов), «Дәрсдән сонра» (М. Муштаг), «Дүшмәнләр ичиндә» (Н. Кәнчәли), «Икинчи аилә» (Р. Исмајылов), «Чичәкли дағ», «Һинд нағылы» (М. Һ. Тәһмасиб), «О, мәним оғлумдур» (Ә. Әскәров) кими әсәрләр һесабына зәнкинләшди. Һәјатын мүхтәлиф саһәләриндән бәһс едән бу әсәрләрин үстүн чәһәти ондан ибарәтдир ки, онларда јени мәзмун, јени форма вар иди. Бурадакы сурәтләр тамашачыларын өз һәмјашыдлары, онларла бир мәктәбдә охујан шакирдләр, бир мүәссисәдә чалышан кәнчләр иди. Доғрудур, бу әсәрләр ејни бәдии сәвијјәдә дејилди; бә'зән бәдии зәифликләр нәзәрә чарпырды; конфликтсизлик өзүнү көстәрирди. Лакин јетишмәкдә олан нәслин елмә һәвәсини, әмәјә јахшы мүнасибәтини әкс етдирән бу әсәрләрдә метод вә үслуб јеткинлијинә чалышылмыш, долғун мәфкурәвилик әсас көтүрүлмүшдүр.

Сон он ил әрзиндә азәри ушаг драматуркијасы саһәсиндә А. Шаиг, М. Һ. Тәһмасиб, Ј. Әзимзадә, Р. Исмајылов, Һ. Сејидбәјли кими јазычылар чидди фәалијјәт көстәрмишләр. Кәнч драматурглардан Г. Рәсуловун, И. Чошгунун, С. Дағлынын, Ф. Агајевин, Т. Мәммәдовун, Р. Һејдәрин азәри кәнчләр театры илә јарадычылыг әлагәләри мүсбәт нәтичә вермишдир. «Бир саат хәлифәлик», «Аначан», «Күлән көзләр», «Сон мәктуб», «Ики һәјат», «Имтаһан», «Гајгы», «Әлвида, Һиндистан», «Комсомол поемасы», «Ајдынлыға доғру», «Үрәк јанарса» кими мараглы әсәрләр јаранмышдыр. Әдәби ичтимаијјәт чох һаглы олараг бу пјесләри јүксәк гијмәтләндирди вә көстәрди ки, бу әсәрләрдә мөһкәм композисија, идеја мүкәммәллији, мараглы сурәтләр вардыр. Ирәли сүрүлән аилә тәрбијәси, ичтимаи тәрбијә, мәктәб һәјаты, јолдашлыг вә достлуг мүнасибәтләри ајры-ајрылыгда дүзкүн һәллини тапмышдыр. Мәһз буна көрә дә һәмин әсәрләр театрын репертуарында мөһкәм јер тутур.

Лакин бүтүн бу мүвәффәгијјәтләрә бахмајараг ушаг драматуркијасынын индики вәзијјәтини гәнаәтбәхш һесаб етмәк олмаз. Әввәла, гејд етмәк лазымдыр ки, истәр кәнчләр театры, истәрсә дә ушаглар үчүн пјес јазан драматургларын мүасир тамашалар уғрундакы мүбаризәсиндә биртәрәфлилик нәзәрә чарпыр, мөвзуја алудәчилик һисс олунур; сәнәткарлыг мәсәләләринә әһәмијјәт верилмир. Бә'зи пјесләрин әсасыны һәјат һәгигәти дејил, сүн'и, гондарма һадисәләр тәшкил едир. Сурәтләр биртәрәфли, гуру, схематик шәкилдә көстәрилир. Онларын арзу вә дүшүнчәләри дар чәрчивәјә салыныр. Бу чүр әсәрләр театр коллективинин ишинә дә мәнфи тә'сир көстәрир. Онлары сәһв јола чәкир, актјор јарадычылығыны мәһдудлашдырыр, штампчылыға апарыр; режиссор ишини дајазлашдырыр.

Мәһз буна көрә дә «Дурна гатары», «Һүнәр», «Чәтин сәадәт» кими әсәрләрин өмрү чох кодәк олду. Бу, ондан ирәли кәлир ки:

1. Ушаглар үчүн пјес јазан драматурглар һәјаты дәриндән билмир. Һалбуки мүасир дөврүн зәнкин һадисәләрини әкс етдирән, долғун характерә малик ушаг пјесләри јаратмаг үчүн һәјатла әлагәни даһа да мөһкәмләндирмәк, һәјаты садәчә сејр етмәк дејил, онда баш верән һадисәләри дәринликләринә гәдәр, јарадычы сурәтдә өјрәнмәк лазымдыр. Јалныз о заман мүасир һәјатымызда баш верән рәнкарәнк һадисәләри пионер вә мәктәблиләрин һәгиги образыны дүзкүн вә һәртәрәфли көстәрмәјә наил оларыг.

2. Бә'зи драматурглар ушаглар үчүн јазмағы икинчи дәрәчәли вә асан иш һесаб едирләр. Бу јахынларда кәнч драматурглардан бири јени јаздығы пјеси һагда сөһбәтинә белә јекун вурду: «Һеч олмаса кәнчләр театрында тамашаја гојарлар. Бир гәдәр әл кәздирәрәм, дүзәләр. Ушаглар үчүн нечә олса кечәр». Әлбәттә, әкәр һәмин јолдаш ушагларын гејд вә мүлаһизәләрини диггәтлә динләсә, инанар ки, онлар бөјүкләрә нисбәтән даһа тәләбкар, һәр шејә ирад тутан, олдугча һәссас вә диггәтлидирләр. Һеч бир сәһв, диггәтсизлик онларын нәзәриндән јајынмыр. Бир дә ки, «ачнаг ән көзәл шејләр» (Һ. Һејне), ән мүкәммәл, ән долғун әсәрләр ушаглара лајигдир. Бөјүк рус тәнгидчиси Белински јахшы демишдир ки, «Ушаг јазычысынын јаранмасы үчүн чох, олдугча чох шәртләр вардыр: нәчиб, севән, диггәтли, сакит, көрпәчә-садәдил бир гәлб, јүксәк мә'луматлы бир ағыл, әшјалара ајдын бахыш, јалныз чанлы тәсәввүр дејил, һәм дә чанлы, шаиранә бир хәјал—һәр шеји чанлы, зәнкин сурәтләр һалында тәсәввүр етмәјә габил бир хәјал лазымдыр». Ајдындыр ки, ушаглара гаршы мәһәббәт, ушаг јашынын тәләб, хүсусијјәт вә тәфәррүатыны дәриндән билмәк дә ән мүһүм шәртләрдәндир.

Коммунизм гуручулуғунда фәал мүбаризә апаран кәнчләрин, истеһсалат габагчылларынын вә мәктәблиләрин иши вә һәјаты театрымызда һәлә дә лазымынча өз әксини тапмамышдыр. Кичик јашлы ушаглар үчүн дә пјесләр чох аздыр. Репертуарда лазыми гајданын олмамасы үзүндән чох вахт театрда ушагларын јаш хүсусијјәтләри көзләнилмир.

Јери кәлмишкән республикамызын көркәмли јазычыларыны да тәнгид етмәк лазымдыр. Гој онлар үрәкләринин сәсинә гулаг ассынлар, ушаглары јаддан чыхармасынлар.

Ингилаб КӘРИМОВ,
сәнәтшүнаслыг елмләри намизәди.